

Pravda a svoboda [1975]

*„Na počátku bylo Slovo, a to Slovo bylo u Boha, a to Slovo byl Bůh. To bylo na počátku u Boha. Všecky věci skrze ně učiněny jsou, a bez něho nic není učiněno, což učiněno jest. V něm život byl, a život byl světlo lidí. A to Světlo v temnostech svítí, ale tmy ho neobsáhly. ... A to Slovo tělo učiněno jest, a přebývalo mezi námi, ... plné milosti a pravdy.“
Jan 1,1–5:14*

*„A poznáte pravdu, a pravda vás vysvobodí.“
Jan 8,32*

Staří Řekové měli ve svých bájích také vyprávění o osudech Théseových. Dobře je známa zejména příhoda, která byla od té doby již mnohokrát umělecky zpracována: po příchodu k otci do Athén vidí Théseus v přístavu loď, připravenou k vyplutí. Měli na ní být odvezeni na Krétu jinoši a dívky, vybraní za oběť krétskému netvoru Minótaurovi. Théseus se dobrovolně připojí a chce proniknout do paláce, v němž obluda žije, a zabít ji. Palác, kterému Řekové říkali labyrint, byl velice složitý a nezvanec v něm musel beznadějně zabloudit. Théseovi však pomohla dcera krétského krále, Ariadné, klubkem niti. Théseus na své cestě do labyrintu nit odvíjel, a podle ní pak našel cestu zpátky.

Nejproslulejší z Českých bratří, Jan Ámos Komenský, napsal uprostřed přemýšlení „mezi jiným o marnosti světa“, k němuž jej přivedl „bouřlivý a nepokojů plný čas“, jak říká, vám všem známý spis Labyrint světa a ráj srdce, kde je oné staré řecké báje také vzpomenuto. Je to sám Všudybud, který se doporučuje za průvodce právě připomínkou krétského Labyrintu: „Zázrak světa byl stavení z tak mnoha pokojů, příhrad a průchodišť vzdělané, že kdo se bez průvodčího do něho pustil, vždycky sem a tam chodě a motaje se, nikdy ven netrefil. Ale to žert byl proti tomu, jak sám světa tohoto labyrint, zvláště nyní, spořádán jest.“ A víme z četby, jak je Komenského poutník prováděn se špatně nasazenými brýlemi mámení světem, jak pro samé hrůzy chce ze světa utéci a volá: „Ach, kéž jsem se nikdy nenarodil! Kéž jsem nikdy skrze bránu života neprošel, jestliže po všech světa marnostech nic než temnostem a hrůzám těmto za podíl býti mám! Ach Bože, Bože, Bože! Bože, jestliže jaký Bůh jsi, smiluj se nade mnou bídným!“ A nato se mu ozve temný hlas řkoucí: „Navrať se! Navrať se! Navrať se, odkuds vyšel, do domu srdce svého a zavři po sobě dveře!“ A poutník skutečně odchází pryč z labyrintu světa a vchází do ráje, přesně do „lusthauzu“ srdce.

Přes všechnu lásku a úctu ke staré Jednotě a k jejímu poslednímu biskupovi nemůžeme nevidět, že Ježíš nám ukazuje jiný směr, jinou cestu než vyváznutí a návrat z labyrintu. Už Komenský, i když vylíčil sebehroznější výjevy z pobloudilého a obluzujícího jeviště světa, přestal ovšem kořen zla vidět v nějaké obludě, a proto také spásu neviděl v hrdinovi, který by tu obludu zabil. Každý Minótaurus se v něčem podobá bájnemu ptáku Fénixovi: rodí se totiž při svém zániku vždy znovu z vlastního popele. Zabít jednoho Minótaura znamená jen přispět k vítězství novému Minótaurovi. Východiskem však není rezignace Komenského poutníka, který má za to, „že málo anebo nic na tom záleží, kdo světem vládne“, a že „člověk tedy křesťan nechává všeho toho jíti, jak jde nebo můž, sám doma v srdci na Bohu a milosti jeho dosti maje“.

Ježíš Kristus nám otvírá docela jinou perspektivu.

Učedník a následovník Ježíšův se především musí od svého Pána učit, že nemůže odejít z cizího, ošklivého a rvanic plného světa někam „domů“ – prostě proto, že lišky sice doupata mají a ptáci nebeští hnízda, ale Syn člověka nemá, kde by hlavu sklonil (Luk 9,58; Mt 8,20). To za prvé. A za druhé – a to zejména proto, že když Ježíš Kristus přišel na svět, „Do svého vlastního přišel“ (Jan 1,11) – a na tom nic nezmění okolnost, že svět ho nepoznal a že vlastní jeho ho nepřijali. Kdo však chce Ježíše přijmout opravdu, ten musí přijmout také jeho postavení, jeho místo ve světě: v Ježíši přichází na svět láska, a to právě láska ke světu. Ježíš je vlastně vtělená, uskutečněná, naplněná láska ke světu: „tak Bůh miloval svět, že Syna svého jednorozeného dal...“. Tuto lásku ke světu si musí osvojit každý, kdo Ježíše přijal, kdo se k němu hlásí a kdo ho chce následovat. A musí si ji osvojit zase i se všemi náležitostmi, jež k ní patří – v tom právě totiž spočívá ono skutečné přijetí Ježíše Krista, Syna člověka, Syna božího. A kdo jej takto přijme, tomu bude dána moc být také synem božím (Jan 1,12). V čem záleží tato moc? A jaké jsou ony náležitosti lásky ke světu? – Všechno to je vlastně docela jednoduché: ona moc býti syny božími spočívá v tom, že se budou na světě chovat jako ve vlastním; a ona náležitost milujících svět spočívá v tom, že jejich láska není přijata, nýbrž ukřižována. Jedině tak můžeme opravdu přijmout Ježíše Krista, a jediné tak se můžeme stát jeho učedníky a spolu-bratry, protože spolu-syny božími. Neboť Ježíš Nazaretský – to je to Slovo, které bylo učiněno tělem a které přebývalo mezi námi, plné milosti a pravdy. Milost a pravda; láska a kříž. To dvojí náleží k sobě; to dvojí zakládá moc „býti syny božími“.

„Poznáte pravdu a pravda vás vysvobodí.“ Théseus byl oslavován, protože zabil netvora a vysvobodil obětované, a také proto, že osvobodil Athény od dalších obětí, které by jinak musely být netvoru dále každá rok posílány. Zabití Minótaura však osvobozuje jen zdánlivě, a i to zdání je jen dočasné. Svobodu však zajisté nenajdeme, ani když necháme netvora netvorem a uchýlíme se do nějakého Kunvaldu nebo do „lusthauzu srdce“. I taková svoboda je totiž jen zdánlivá, a také toto zdání je jen dočasné. Cesta Ježíšova je jiná: neznamena jít Minótaurům z cesty, ale docela naopak jim vždy znovu přicházet do cesty. A při setkání, a dokonce pak už při střetnutí, platí pro každého učedníka to, co platilo pro Mistra: „Ját jsem se k tomu narodil, a proto jsem na svět přišel, abych svědectví vydal pravdě.“ (Jan 18,37). Pravda znamená vysvobození; ale pravda znamená také kříž. Ukřižovaný Král pravdy volá: „Já jsem ta cesta, pravda i život.“ Povolává do řad svých učedníků vždy nové rytíře pravdy a očekává, že i oni vydají svědectví pravdě: „Kdož věří ve mne, skutky, kteréž já činím, i on činiti bude ...“ (Jan 14,12) Ale nejenom pravda, také láska vede k týmž koncům: „Totoť jest přikázání mé, abyste se milovali vespolek, jako já miloval jsem vás. Většího milování nad to žádný nemá, než aby duši svou položil za přátele své.“ (Jan 15,13).

Když před třiatřiceti lety kázal Dietrich Bonhoeffer na týž text, který je základem také našich úvah, zahájil konstatováním, že právě toto je snad to nejrevolučnější slovo Nového zákona: „Poznáte pravdu a pravda vás vysvobodí.“ Na první pohled to vypadá docela srozumitelně; mohlo by to však nicméně být zdrojem velkého neporozumění. Zbývá nám totiž ještě říci několik slov o tom, jaká to je ona pravda, která vysvobozuje.

V původním textu ovšem najdeme řecké slovo *alétheia*, což nejpůvodněji znamená nezakrytost, odkrytost, odhalenost.

V tom smyslu viděl Komenského poutník věci a svět po pravdě, pravdivě, když se mu podařilo něco zahlédnout za okrajem špatně nasazených brýlí mámení, o nichž poutník říká:

„Vstrčil mi je pak na mé štěstí křivě jaksi, takže mi plně na oči nedoléhaly, a já hlavy přizdvihna a zraku podnesa, čistě přirozeně na věc hleděti jsem mohl.“ Cesta k pravdě byla v tomto starém řeckém pojetí otevřena tam, kde byly odstraněny všechny stínící překážky a kde stačilo jen otevřít oči, abychom měli všechno popravdě před sebou. Pravda jako by byla určena pro zrak: je třeba jen otevřít oči a zírat, nazírat pravdu. Zírání je řecky *theoria*: jeho opakem je *praxis* (*pragma* = věc) nebo *poiésis* (dělání, konání, jednání, tvoření).

V Janově evangeliu je všechno docela jinak. Čteme tam např. slova, že „kdož činí pravdu, jde k světlu“ (3,21). Tomu můžeme porozumět, jen když se podíváme do Starého zákona. Tam se totiž o pravdě mluví také tímto způsobem; zejména tam často najdeme slova „učinit milosrdenství a pravdu“ (Gn 24,49; 47,29; Joz 2,14; 2S 2,6; aj.), a nejednou čteme o tom, že někdo „chodil v pravdě“ (Př 12,22). Nyní už můžeme rozumět, proč evangelista Jan říká: Slovo tělo učiněno jest, a přebývalo mezi námi, plné milosti a pravdy (1,14), a co to znamená, že, „... milost a pravda skrze Ježíše stala se.“ (1,17).

Pravda v tomto odlišném pojetí se nenazírá, na pravdu se nehledí, nepohlíží a nepřihlíží, ale pravda se činí. Kdo činí pravdu, jde ke světlu, ale „kdož zle činí, nenávidí světlo, a nejde k světlu“. Pravda a světlo jdou tedy vždycky spolu: světlo však náleží na svícen, nikoliv pod kbelec. Pravda je světlo, „to pravé světlo, kteréž osvětluje každého člověka přicházejícího na svět.“ (Jan 1,9); „a to světlo v temnostech svítí, ale tmy ho neobsáhly.“, tj. nezhltily (1,5). Nejde o to se na pravdu dívat, ale o to, vidět všechno, i sebe samy, v jejím světle, tj. nechat se pravdou vést k věcem, doprostřed světa; a zejména ovšem jednat tak, aby naše skutky, naše činy ve světle pravdy obstály. Tak souvisí pravda s našimi skutky, s našimi činy, s naším celým životem. A tady přichází ona nejzávažnější věc: „... světlo přišlo na svět, ale milovali lidé více tmu nežli světlo; nebo skutkové jejich byly zlé.“ (3,19). Náš život zkrátka ve světle pravdy neobstojí; ukáže se dokonce, že to vlastně není život, ale pouhé živoření, pouhé putování k smrti. A to proto, že je naveskrz prohaný a na lži přímo založen. Pro evangelistu Jana je lež úzce spojena se smrtí: ďábel je pro něho lhář a otec lži, ale také vražedník (Jan 8,44). Naproti tomu zase pravda je těsně spjata se životem: Slovo bylo učiněno tělem, tj. živým tělem, neboť právě „V něm život byl, a život byl světlo lidí.“ (1,4); a tento život, toto živé tělo, inkarnované Slovo, bylo „plné milosti a pravdy“. Evangelista proti sobě staví lživý, prohaný, falešný „život“, který vede do smrti a sám je vlastně jenom smrt a cesta ke smrti, a pravý, pravdivý život, život věčný, v němž není zahynutí ani smrti: „...kdož slovo mé slyší, a věří tomu, kterýž mne poslal, máť život věčný, a na soud nepřijde, ale přešelť jest ze smrti do života.“ (5,24). Proto tedy je v pravdě zdroj a základ vysvobození, neboť život plně odevzdaný pravdě je vysvobozen ze smrti a od smrti. Život k smrti se tak stává plným, pravým životem, životem k životu, který není ohrožen už žádnou smrtí. Jeden „život“ je tu zaměněn, vyměněn za jiný život; nepravý „život“ za život pravý, za život věčný. Tato výměna, toto vystřídání jednoho „života“ jiným, už pravým životem, se v Janově evangeliu nazývá „znovuzrozením“. Známe Ježíšovo slovo farizeovi Nikodémovi: „Amen, amen pravím tobě: Nenarodí-li se kdo znovu, nemůž viděti království Božího.“ (3,3); „Nedivíš se, že jsem řekl tobě: Musíte se znovu zroditi.“ (3,7).

Takovým znovuzrozením ovšem nejenom něco začíná, ale také něco končí. Tváří v tvář pravdě totiž nelze než padnout na tvář a čekat smrt. Je tomu podobně, jako když synové Izraelští říkali Mojžíšovi (Num 17,12-13): „Hle, již mřeme, mizíme a všickni hyneme. Kdokoli blízko přistoupá k příbytku Hospodinovu, umírá. Všichni-liž smrti zhyneme?“ Anebo když

prorok praví: „Běda mně, jižť zahynu, protože jsem člověk poškrvněné rty maje, k tomu uprostřed lidu rty poškrvněné majícího bydlím, a že krále Hospodina zástupů viděly oči mé.“ (Iz 6,5) Pravda s sebou totiž přináší také ničivé důsledky. Všechno lživé a prolhané je ohroženo – a proto se proti pravdě brání. A jsme to právě také my sami, kteří se takto bráníme a kteří před pravdou unikáme, chtějíce se před ní skrýt. Ale jak je možno se skrýt před pravdou? Jak se může lež nejlépe ubránit, aby nebyla snadno odhalena jako lež? Ovšemže jen tak, že se bude pravdě co nejvíc podobat. Nejúspěšnější lež je ta, která se nejvíc podobá pravdě a která proto může být nejsnáze za pravdu zaměněna. Právě proto říká evangelista, že ďábel je lhář a otec lži, tj. že lež plodí vždy další lži. Něco v nás samých musí tvářit v tvář pravdě zemřít a zaniknout, totiž právě naše prolhanost (ale ta právě jde až do kořenů naší bytosti); nejsme tak hloupí, abychom to nevěděli. A proto se snažíme před druhými i před sebou vypadat, jako bychom nebyli ve svém životě tak naveskrz prolhaní.

A tato snaha vypadat, jako bychom nebyli prolhaní, nás vede jen k dalším a dalším prolhanostem. Zahalujeme se vždy znovu do nových lží a do zdání. Nechceme pravdu, odmítáme ji. A tak se musíme učit lhát stále lépe, rafinovaněji, hlouběji, promyšleněji; ano, má-li být naše prolhanost a lživost přesvědčivá, má-li přesvědčivě vypadat jako pravdivost a upřímnost, musíme se do lží zaplétat tak důkladně, že už ani sami nebudeme vědět, jak lžeme, a že jsme naveskrz prolhaní, ale svou lživost už sami budeme mít za pravdu a svou prolhanost za opravdovost. A to je ten pravý důvod, proč jsme uraženi a dotčeni, když někdo ukazuje na to, že jsme třeba jen nedůslední, nebo dokonce neupřímní. Slušnost a rádoby křesťanská umírněnost a vychovanost nikomu nedá, aby o nás řekl pravdu, totiž že lžeme a že celý náš život je prolhaný. Lžeme jedni druhým, předcházíme se v prolhanosti, předstíráme, že naše bázlivost a zbabělost je pouhá rozvážnost, že náš strach je jen starostlivost, že – a to je moc zajímavé! – naše nechuť k svědčení pravdě je jen nejrozumnější nahlédnutí věřícího křesťana, že svět stojí proti Bohu a proti Kristu a že se nesluší perly házet sviním. Na všechno jsme připraveni, ke všemu máme pohotově citáty z Písma, jimi také zakrýváme prolhanost svého života. A tak i my jdeme do chrámu, ano, docela pravidelně chodíme k bohoslužbám, a dáváme bedlivý pozor na to, abychom se „neposkrvnili“, takže když na cestě uvidíme ležet člověka upadlého mezi lotry, oloupeného a polomrtvého, jen rychleji ještě spěcháme do „božího kostelíčka“ nebo do „lusthauzu srdce“ z tohoto „zlého a bezbožného světa“, abychom se setkali se svými nejmilejšími bratry a sestrami a abychom ze srdce zazpívali tu nejzbožnější píseň. A tak se stáváme zajatci a otroky nekonečných lží a nekonečné prolhanosti. Toto zotročení je horší, protože beznadějnější, než potlačenost nejhorším vnějším terorem, než jakákoli podmíněnost a podrobenost, kterou lze zlomit (byť třeba dočasně) v nějaké vzpouře, povstání či v revoluci. Na tuto naši celoživotní prolhanost nestačí totiž žádná revoluce, protože v ní jsme zotročení nejenom zvenčí, nýbrž zejména zevnitř, ve svých srdcích, která se oné věžeňské koule prolhanosti sama dychtivě drží. A právě proto mohl Bonhoeffer Ježíšova slova „Poznáte pravdu, a pravda vás vysvobodí“ prohlásit právem za něco revolučního, ba za nejrevolučnější slova Nového zákona. A Bonhoeffer má také pravdu, když říká, že potom tak ten člověk, který miluje, protože byl boží pravdou učiněn svobodným, je tím nejrevolučnějším člověkem na zemi. Takový člověk znamená potom skutečný převrat všech hodnot, stává se dynamitem v lidské společnosti a stává se – a je ostatně také za takového považován – nejnebezpečnějším člověkem. Takový člověk je totiž nebezpečný tím, že poznal, jak jsou lidé

do největších hlubin svého života prolhaní (vždyť to poznal sám na sobě!), a je každou chvíli připraven nechat na všechnu tu prolhanost dopadnout světlo pravdy. A dělá to všechno z lásky a pro lásku – proto ho není možno odstrašit ani zastrašit. Docela pěkně to dosvědčuje příklad Husův. Ten píše v dopise Janovi z Renštejna ze svého kostnického vězení: „Kdo mluví pravdu, hlavu mu rozbijí.“ „A nemohu-li já osvobodit pravdu ve všem, alespoň nechci být nepřitelem pravdy a toužím smrtí odporovati souhlasu.“

Vysvobozující moc pravdy nás vyproštuje především z tenat vlastní prolhanosti, a potom nás činí svobodnými ve vztahu k prolhanosti našich bratří, našeho sboru, naší církve, naší společnosti a celého světa. Světlo pravdy je nám nade všechno a – jsouce znovuzrození – nemáme zábran před postavením všeho toho, co je kolem nás, do plného světla pravdy. A jako ti, kteří uvěřili Ježíši Kristu a jím byli právě, vskutku osvobozeni, jsme svobodni i na cestě kříže, který tím na sebe radostně bereme. Nic už nad námi nebude mít moc, všechno, co se stane, bude nakonec sloužit jen k dobru, jen k pravdě. „Pravda vás vysvobodí.“

Kázání proslovené ve vršovickém sboru ČCE v roce 1975

Poznámka autora: Kázání proslovené před 31 lety (1975) jako jedno z několika tzv. „čtených“ kázání ve vršovickém sboru Českobratrské církve evangelické po roce 1971–2, tedy poté, co byl farář Jaromír Dus zatčen, odsouzen na 15 měsíců a samozřejmě zbaven státního souhlasu k výkonu farářské funkce. Něco takového bylo zajisté možné díky statečnosti kurátora sboru br. Nováka a ostatních presbyterů.